

Πρόλογος

Το βιβλίο αυτό κινείται σε δύο επίπεδα, στο ενημερωτικό-εισαγωγικό, με στόχο να καταστήσει γνωστή στο ευρύ κοινό την όλη φιλοσοφία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως οικουμενικών, και στο πιο ουσιαστικό επιστημονικό επίπεδο, αυτό των μεγάλων συζητήσεων και διαφωνιών σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Το πόνημα αυτό ξεκινάει ιστορικά, με έμφαση στα εμπόδια που είχε να αντιμετωπίσει η σύλληψη αυτή μέχρι να καθιερωθεί, καθιέρωση που σήμερα μας φαίνεται αυτονόητη ειδικά στη Δύση. Τα εμπόδια αυτά ήταν οι έντονες ανισότητες μεταξύ ανθρώπων, λαών και κρατών, που θεωρούνταν δεδομένες, με πιο ακραίες εκδηλώσεις τη δουλεία και το δουλεμπόριο, η διάκριση μεταξύ πολιτισμένων και βάρβαρων λαών και κρατών, και κατά κύριο λόγο οι φυλετικές ρατσιστικές θεωρίες. Παρουσιάζονται στη συνέχεια οι μεγάλοι θεωρητικοί των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό, τα εμβληματικά κανονιστικά κείμενα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και οι αντιρρήσεις που προήλθαν ειδικά από προοδευτικούς στοχαστές κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, πέρα από την πάγια εναντίωση των αντιδραστικών και ρατσιστών.

Η μόνη νίκη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων πριν το 1919 ήταν η κατάργηση του δουλεμπορίου και μετά της δουλείας, αν και όχι με ευκολία, καθώς ο ρατσισμός και τα παρελκόμενά του έκαναν την έφοδό τους όσο ποτέ άλλοτε στην ιστορία της ανθρωπότητας, κυριαρχώντας, ειδικά από το 1850 μέχρι το 1930, με τον γνωστό και ως «επιστημονικό ρατσισμό».

Από το Κεφάλαιο 6 και μετά παρουσιάζονται οι εξής θεματικές: το ξεκίνημα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και ειδικά για τη φυλετική ισότητα που αναμενόταν, αλλά δεν έγινε, κατά τον Μεσοπόλεμο, με τον ρατσισμό να συνεχίζει να είναι ο κύριος αντίπαλος· η απαρχή της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων το 1945-51, ξεκινώντας από τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, την ιστορική Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1948 και την απόρριψη του επιστημονικού ρατσισμού στο πλαίσιο της UNESCO, ξεκινώντας από δύο ιστορικές Δηλώσεις περί φυλής, του 1950 και του 1951.

Στη συνέχεια αφιερώνονται κεφάλαια στο διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στη διεθνή προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων· στην αυτοδιάθεση των λαών (το κύριο συλλογικό ανθρώπινο δικαίωμα) και στο μείζον πρόβλημα της απόσχισης· στο αμφιλεγόμενο και πολυσυζητημένο θέμα της «ανθρωπιστικής επέμβασης», δηλαδή της υπεράσπισης του πλέον στοιχειώδους

ανθρώπινου δικαιώματος, του δικαιώματος στη ζωή· στην εξωτερική πολιτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τα επιχειρήματα υπέρ και κατά αυτού του είδους εξωτερικής πολιτικής· στη συζήτηση μεταξύ κοσμοπολιτισμού και πολιτιστικού σχετικισμού σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα, με ειδική αναφορά στις γνωστές ως «Ασιατικές αξίες»· στην προβληματική σχέση του Ισλάμ με τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι πιθανές διέξοδοι που προτείνονται, ειδικά διαμέσου του ελάχιστα γνωστού στην Ελλάδα «ισλαμικού φιλελευθερισμού». Και το βιβλίο καταλήγει με μια επανεξέταση της συζήτησης μεταξύ κοσμοπολιτισμού και πολιτισμικού σχετικισμού προκειμένου να οδηγηθούμε σε ορισμένα συμπεράσματα υπέρ του οικουμενισμού, για την ακρίβεια, ενός ήπιου οικουμενισμού.

Η σχέση μου με τα ανθρώπινα δικαιώματα, με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο, συμπληρώνει σχεδόν μισό αιώνα. Η πρώτη μου επαφή με αυτά ήταν κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών μου σπουδών στην τότε Πάντειο Σχολή Πολιτικών Επιστημών, επί Χούντας, συγκεκριμένα σε τρία μαθήματα που διδάσκονταν από αξιόλογους καθηγητές, το συνταγματικό δίκαιο, ποινικό δίκαιο και διεθνές δίκαιο, όπου και στα τρία μαθήματα έγραψα εκτενείς εργασίες, συγκριμένα για τις πρόνοιες για τα ανθρώπινα δικαιώματα στα ελληνικά συντάγματα του δέκατου ένατου αιώνα, εναντίον της ποινής του θανάτου, και μια εργασία 120 χειρόγραφων σελίδων για το άτομο ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου, με αναφορά και στο διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο τέλος των προπτυχιακών μου σπουδών είχα την τύχη να παρακολουθήσω, στην περίφημη Ακαδημία Διεθνούς Δικαίου της Χάγης, τα μαθήματα του Τσέχου νομικού διεθνολόγου Karel Vasak, όταν ανέπτυξε, μάλλον για πρώτη φορά, τη γνωστή διάκρισή του σε «τρεις γενιές ανθρωπίνων δικαιωμάτων» (ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, οικονομικά-κοινωνικά-πολιτιστικά δικαιώματα, και η τρίτη γενιά, τα γνωστά δικαιώματα αλληλεγγύης), καθώς και τα μαθήματα του Αμερικανού νομικού διεθνολόγου Tom Farer για την επέμβαση όπου έκανε λόγο και για την ανθρωπιστική επέμβαση, έννοια που άκουγα για πρώτη φορά.

Από το 1983 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990 ως εμπειρογνώμων του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις μειονότητες, έλαβα μέρος σε διακρατικές διασκέψεις, ορισμένες από τις οποίες, όπως η Συνάντηση της Κοπεγχάγης για την Ανθρώπινη Διάσταση (Ιούνιος 1990), στο πλαίσιο της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ), είχαν οδηγήσει στην υιοθέτηση σημαντικών διεθνών κανόνων, μηχανισμών και οργάνων για τα ανθρώπινα δικαιώματα, το κράτος δικαίου, τη δημοκρατία και τα δικαιώματα των μειονοτήτων (η δική μου συμβολή τότε ήταν σε ό,τι αφορά τα μειονοτικά δικαιώματα, παρά τις αντίθετες οδηγίες που είχα, τις περισσότερες φορές, από πλευράς ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών).

Την ιδέα για ένα πόνημα στα ελληνικά για τα διεθνή ανθρώπινα δικαιώματα την συνέλαβα το 1988, όταν στην Τρίτη Επιτροπή της Γενικής Συνέλευσης

του ΟΗΕ, που η Ελλάδα είχε την προεδρία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας των τότε δέκα κρατών-μελών, συνέγραψα το *draft* της κοινοτικής ομιλίας που θα εκφωνούσε, στην Ολομέλεια της Γενικής Συνέλευσης, ο πρέσβης Κώστας Ζέπος, εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, με την ευκαιρία των 40 ετών από την υιοθέτηση της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Τη μεθεπόμενη χρονιά συμμετείχα στην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ στη Γενεύη υπό τον πρέσβη Ευριπίδη Κερκινό, μια εμπειρία που μου κέντρισε ακόμη περισσότερο το ενδιαφέρον για το θέμα αυτό. Όμως πολύ μεγαλύτερη τριβή με τα ανθρώπινα δικαιώματα και την εκπόνηση κανόνων για την προστασία τους είχα στο πλαίσιο της ΔΑΣΕ στις διαβουλεύσεις της οποίας συμμετείχα από το 1984 μέχρι το 1995. Εκείνη την περίοδο συνέγραψα σειρά άρθρων και κεφαλαίων σε βιβλία υπό επιμέλεια, ένα βιβλίο για τη γνωστή ως «ανθρώπινη διάσταση» της ΔΑΣΕ που περιλαμβάνει τα ανθρώπινα δικαιώματα (την Έβδομη Αρχή της Τελικής Πράξης του Ελσίνκι) και τις «ανθρώπινες επαφές», στο γνωστό ως Τρίτο Κάνιστρο,¹ και ένα βιβλίο για τη Διάσκεψη Ελσίνκι-2 που κατέστησε τη ΔΑΣΕ μόνιμο διεθνή πολιτικό οργανισμό, τον ΟΑΣΕ (Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη) με κύρια ενασχόληση τα ανθρώπινα δικαιώματα, τις μειονότητες, τη δημοκρατική διακυβέρνηση και την προληπτική διπλωματία.²

Το βιβλίο αυτό θα έχει και συνέχεια, μια εκτενή μελέτη αφιερωμένη στον κατεχοχήν εχθρό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τις φυλετικές θεωρίες και τον επιστημονικό ρατσισμό, ένα «φίδι» που αν και σε πτώση μετά το 1945, δεν έχει εξαφανιστεί τελείως μέχρι και σήμερα.³

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω για τη βοήθειά τους στην εκπόνηση αυτής της μελέτης από πλευράς βιβλιογραφίας, τους ιστορικούς Άντα Διάλλα και Σπύρο Κακουριώτη, και επίσης να ευχαριστήσω τον εκδότη Πέτρο Παπασαραντόπουλο για την επιμελημένη έκδοση του βιβλίου αυτού.

Αλέξης Ηρακλείδης
Βόλος, Σεπτέμβριος 2021

¹ A. Heraclides, *Security and Co-operation in Europe: The Human Dimension, 1972-1992* (Λονδίνο: Frank Cass, 1993).

² A. Heraclides, *Helsinki-II and its Aftermath: The Making of the CSCE into an International Organization* (Λονδίνο: Pinter, 1993).

³ Α. Ηρακλείδης, *Φυλετικές θεωρίες στην Ευρώπη και στην Αμερική: η άνοδος και η πτώση του επιστημονικού ρατσισμού* (δέκατος όγδοος - εικοστός πρώτος αιώνας) (Επίκεντρο, προσεχώς).